

ГАЛУЗЕВА ТИПІЗАЦІЯ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Сучасні демократії ґрунтуються на принципі верховенства права, складовою якого, зокрема, є принцип правової визначеності. Принцип правової визначеності є одним із загальних принципів права. Він знаходить своє відображення у джерелах права ЄС і застосовується у практиці Європейського суду, є спільним для правопорядків держав – членів ЄС і України [1, с. 1]. Визначеність, послідовність, несуперечливість, ясність правового регулювання є важливою передумовою ефективної реалізації та захисту прав і свобод людини. Одним із засобів юридичної техніки, який посилює визначеність правового регулювання суспільних відносин у сенсі його зрозумілості та несуперечливості, є галузева типізація.

В академічному тлумачному словнику української мови [2] слово типізація пов'язується з такими значеннями: а) втілення засобами мистецтва, літератури загального, типового в частковому, індивідуальному у конкретних художніх образах, формах; б) зведення великої кількості зразків машин, деталей, будівель, технологічних процесів і т. ін. до обмеженої кількості вибраних типів; уніфікація; в) віднесення до певного класифікаційного типу. Типізація в праві в широкому її розумінні знаходить вияв в усіх згаданих значеннях. В нормативних юридичних текстах («художніх формах») закріплюються правові норми, в яких відбивається типове, повторюване, найбільш значуще в мінливому, різноманітному, безкінечно варіативному, індивідуалізованому і конкретизованому реальному житті. Велика кількість правових норм, понять, конструкцій, правових відносин врешті-решт узагальнюється, типізується і ми отримуємо певну обмежену кількість «типів»: публічне і приватне право; матеріальне і процесуальне; регулятивне і охоронне; правові категорії і концепти, базові юридичні конструкції, типи правових режимів, які визначають специфіку і предметну визначеність галузей і інститутів права. Врешті-решт, в процесі нормотворчої, правореалізаційної, правозастосовної,

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри теорії держави і права

правотлумачної діяльності відбувається процес віднесення конкретних правових норм, правових відносин до вже існуючого певного типу.

Важливим виявом типізації в праві є галузева типізація, як засіб юридичної техніки [5]. Вона нерозривно пов'язана із системними властивостями права та законодавства як форми його вираження і існування. Зокрема, з поділом права і законодавства на відповідні елементи, які перебувають у численних складних взаємозв'язках між собою. Галузева типізація є універсальним засобом юридичної техніки, застосування якого не обмежується якоюсь однією стадією правового регулювання. Цей засіб ґрунтується на врахуванні: а) горизонтальних зв'язків між нормативно-правовими приписами, які є вираженням зв'язків норм права в межах відповідних інститутів і галузей права; б) особливостей термінології, суб'єктного складу, правового режиму відповідної галузі (інституту) права [3, с. 40–41]. Галузева типізація – це засіб визначення галузевої (інституційної) приналежності норми права (нормативно-правового припису) або правового відношення (його окремого елементу).

Галузева типізація у нормотворчій діяльності виступає як засіб нормотворчої техніки, за допомогою якого нормативно-правові приписи включаються у відповідну галузь (інститут) права. В правотлумачній діяльності вона дозволяє встановити галузеву (інституційну) належність відповідних нормативно-правових приписів, що є передумовою правильного з'ясування змісту норми права. В правозастосовній та правореалізаційній діяльності галузева типізація є одним із засобів пошуку необхідної правової норми, яка підлягає застосуванню або регулює відповідні правові відносини, що є передумовою правильної юридичної кваліфікації правових відносин.

Для того, щоб при формально-юридичному закріпленні норм права забезпечити їх органічне включення до певних інституту і галузі права, необхідно виходити із наступних положень і правил.

Як правило, горизонтальні змістовні та функціональні зв'язки нормативно-правових приписів в тексті нормативно-правових актів прямо не позначаються. Вони органічно впливають із змісту нормативно-правових приписів. Таким чином, висновок про галузеву належність нормативно-правового припису робиться на підставі аналізу їх змісту. Саме тому, вихідною умовою галузевої типізації нормативно-правового матеріалу є належна підготовка проектів нормативно-правових актів. Відповідні суб'єкти повинні ретельно визначати коло правових відносин, які

складають предмет регулювання нормативно-правового акту, та їх приналежність до відповідної галузі (сфери) правового регулювання. Суб'єкти, які проектують нормативно-правовий акт, зобов'язані враховувати приналежність його положень до певного правового інституту і галузі права, а також зміст вже існуючих норм права. Норми, що проєктуються, повинні органічно ув'язуватися за своїм змістом з нормами права, які встановлюють вихідні засади, основи правового регулювання відповідної галузі права, правового інституту і змістовно узгоджуватися з існуючими нормами права, які регулюють відповідні аспекти тих самих відносин.

При розробці проекту нормативно-правового акта доцільно скласти схему галузевих і інституційних зв'язків його положень. Метою такої схеми є визначення місця нормативно-правового акта в горизонтальній системі законодавства та співвіднесеність його положень з системою права, з'ясування вихідних положень правового регулювання, які розповсюджуються на новий акт, розмежування і адекватне обґрунтування загального і спеціального регулювання. В останньому випадку, якщо запроваджується спеціальне регулювання, то воно не повинно бути «випадковим» результатом нормотворчої діяльності. Суб'єкт нормопроекування повинен чітко розуміти і обґрунтувати, яка саме специфіка суб'єкта чи об'єкта правових відносин лежить в основі нормативно-правових приписів, через які запроваджується спеціальне правове регулювання.

Наступною необхідною передумовою галузевої типізації в рамках нормотворчості є кодифікація і консолідація законодавства, що знаходить прояв в двох основних положеннях. По-перше, вираження норм права у формі кодифікованого чи консолідованого нормативно-правового акта дозволяє досягти максимальної галузевої чистоти (однорідності) нормативно-правового змісту акта в цілому або його окремих структурних частин, а отже забезпечити максимально високий рівень галузевої типізації нормативно-правових приписів. Це положення стосується і базових законів, які комплексно виражають норми відповідних підгалузі чи інституту права. По-друге, саме в кодифікованих, консолідованих, а також інших базових нормативно-правових актах формулюються норми-принципи, нормативні узагальнення, закріплюються галузева термінологія, вихідні юридичні поняття і конструкції, які в подальшому використовуються, конкретизуються, розвиваються в інших нормативно-правових

актах. Отже, зміст таких актів є системоутворюючим і виступає орієнтиром, підґрунтям для галузевої типізації численних нормативно-правових приписів інших нормативно-правових актів.

Не випадково тому у країнах континентального права особливого значення серед законів набувають кодифіковані закони (кодекси). Кожна галузь законодавства є підсистемою системи законодавства з власним «центром» і «периферією». Центральними актами галузі законодавства є кодифіковані законодавчі акти, які виступають як інтегруюче начало стосовно того або іншого комплексу нормативних актів – своєрідне силове поле, яке пов'язує нормативно-правові акти в цілісні системи і підсистеми.

Галузева типізація в рамках правотлумачної діяльності є важливою перш за все при системному методі тлумачення. Він ґрунтується на аналізі безпосереднього контексту положень, які підлягають інтерпретації, або аналізі їх ролі в рамках мікросистеми, яка утворюється певним інститутом, або в рамках тієї макросистеми, правової системи, до якої вони належать [4, с. 432]. Галузева типізація в рамках правореалізації і правозастосування має значення перш за все у світлі необхідності визначення юридичного правила, яке діє в даній життєвій ситуації. Оскільки для того, щоб проникнути в сферу права, факти потребують концептуалізації [4, с. 510]. Використовуючи галузеву типізацію під час правотлумачної, правореалізаційної, правозастосовної діяльності відповідні суб'єкти повинні виходити із поділу права і законодавства на галузі і інститути. При цьому, і в умовах пошуку необхідної правової норми, і за встановлення (віднаходження) необхідних зв'язків певного юридичного правила з іншими юридичними положеннями, принциповим є врахування структури правовідношення. Тобто відправними точками аналізу будуть виступати юридичні факти, суб'єкти правового відношення та їх правовий статус, об'єкт правовідношення.

Галузева типізація як комплексний засіб юридичної техніки передбачає використання наступних засобів останньої: – юридичної термінології, яка відбиває специфіку відповідних галузі (підгалузі), інституту (субінституту) права (їх предмету, правового режиму, суб'єктного складу); – галузевих юридичних конструкцій і конструкцій окремих інститутів; – структурного розподілу нормативно-правового акта; – заголовків структурних частин нормативно-правових актів і назви нормативно-правового акта. Суб'єкт нормотворчості повинен забезпечити відповідність

між назвою (заголовками) і змістом акта (його частини). Саме на підставі заголовку (нормативно-правового акта, його окремих частин) зацікавлений суб'єкт робить попередній висновок про галузеву і інституційну приналежність відповідного нормативно-правового приписів.

У нормотворчій діяльності в контексті галузевої типізації має значення використання відсилок. Справедливо відзначається, що відсилки в нормативно-правових актах спрямовані не тільки на економію правової форми, а й виступають важливим способом зв'язку і погодження нормативно-правових приписів різних нормативно-правових актів, які регулюють однорідні відносини. Зокрема, відсилки в тексті нормативно-правового акта в контексті галузевої типізації є виправданими і необхідними, якщо: 1) нормативно-правовий припис або сукупність таких приписів, до яких відсилає даний нормативно-правовий акт, містяться в іншому нормативно-правовому акті, який з тих або інших причин випадає із загального, типового зв'язку нормативних приписів і самостійно інтерпретатором може бути невиявлений; 2) якщо існує необхідність особливим чином підкреслити важливість нормативно-правових приписів, що перебувають за межами даного закону. Зокрема, відсилки до інших законів та підзаконних нормативно-правових актів можливі з метою позначення: – галузевих зв'язків між нормативно-правовими приписами, які проєктуються, і чинними; – підпорядкування нормативно-правового акта, його окремих положень вихідним нормативно-правовим положенням галузі (підгалузі, інститут, субінституту) права; зв'язків з нормативно-правовими приписами, що містять визначення поняття, яке є ключовим у проєктованому нормативно-правовому акті та має важливе значення для правильного з'ясування змісту проєктованих норм права; – існування загального і спеціального правового регулювання правових відносин.

Література:

1. Богачова Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74
2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – URL: <http://sum.in.ua/>
3. Биля-Сабадаш І. О. Галузева типізація // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права. – Х.: Право, 2017. – 952 с.
4. Бержель Ж. – Л. Общая теория права / Пер. с фр. – М.: NOTA BENE, 2000. – 576 с.

5. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.